

Letadla Německé Říše

JOSEF BICAN:

Český střední útočník

10. hodina.

Začtná zápas, my máme výkop a já mám míč u nohy. Když rozhodčí pískne, tu podám míč levě nebo pravě spojce a ihned utíkám dopředu. Spojka podá zatím rychle míč střednímu záložníku. Tato počáteční kombinace, kterou provádíme také tehdy, když dostaneme branku, není ovšem zákonem, ale mně se nejlépe osvědčuje. Kdybych se chtěl totiž hned z polky hřiště probíjet s míčem sám nebo se spojkami, narazili bychom hned na soupeřovu zálohu a snadno bychom míč ztratili. A neměl bych komu míč dopředu hodit. Také kdybych podal hned ze středu míč na křídlo, dostal by jej spíše soupeř (záložník), než křídlo.

Když vlak podáme míč dozadu střednímu záložníku, může tento hrát využití plně svého přehledu a času a může míč nálezitě rozehrát. Obvyklejné podává střední záložník míč do strany krajnímu záložníku (pravému nebo levému), který je vždy v nebezpečí.

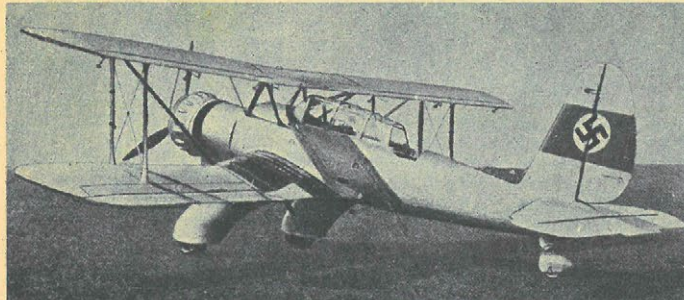
Krajní záložník pak přehrává míč na spojku, buď na svoji (která je před ním) nebo křídlo přes hřiště na druhou. Když spojka a já utíkám dopředu, nemám k brance. Bití se okamžitě, kdy mohu vstřelit branku! Spojka vběhne s míčem do prostoru mezi krajního a středního záložníka soupeře, ale dál, na obránci už obvyklejné nejde, výběž musí míč hodit dopředu, buď mně, střednímu útočníku, nebo křídlo. (Nezapomínejte, že hraeme „systém W“.)

„Když spojka a já rozhodně mrknutím oči na branku, musíme, jak jsou postaveni. Já, jako střední útočník, musím být na toto příhrání (prohození) míče od spojky připravoven, musím být v stálém postřehu. Proto utíkám mezi obránci, směrem na brankáře tak, že se odávám dozadu na spojku, která má míč. To znamená, že musím utíkat jaksi bokem, ale nasmím při tom ztrácet míterak na rychlosti. To je velmi důležité! Nesmím mezi backy vletět jako beran, nedávat se, co se vzadu děje s míčem a doufat, že „ono to odněkud zezadu přiletí a já do toho bouchnu!“ To by bylo úplně nesprávné. Představíte-li si v duchu celou tuto situaci, dostanete správný obraz o tom, jak se hraje „systém W“. A můžete si jej hned dnes nebo zítra odpoledne na hřišti vyzkoušet. Pak teprve poznáte, jak těžký úkol takový střední útočník má a jak bystrý a šikovný chlapík to musí být. Přistě vám povím o tom ještě něco více.

Váš J. Bican.

„To bych opravdu ráda věděla, kde se ty darebnosti učíš?“

„Prosím, to já umím z paměti!“

Melantrich

Archiv M. h.

ARADO AR 95 — LAND

je pozemní stroj, stejně vybavený jako jeho sesterský typ námořní (Arado Ar 95-See). V trupu má nádrž na

450 l a v podvozkových krytech nádrž na 175 l. Rychlost má 328 km za hodinu a může dosáhnout do výšky 8.300 metrů.

Melantrich

Archiv M. h.

ARADO AR 95 — B

je jedním z nejlepších říšských letadel. Je to dvojsedadlový celokovový dolnokřídový jednoplošník, má délku 9 m, rozpětí 11 m, akční poloměr 1100 km. Motor je 12cylindrový, řadový, vzduchem

chlazený, výkon 400 k. Má 3 kulomety, akční poloměr je 700 km, má 2500 obrátek, kulomety a možno jej pouští i též pro útok střemhlav („Sturzkampfbomben“). Dva motory má 9 kulometů po 3 bombách 10 kg.

KAROLINUM

Melantrich

Archiv M. h.

DORNIER DO 17

slouží jako letadlo bojové nebo zvědné. Je to hornokřídový celokovový jednoplošník, k jehož konstrukci bylo použito hlavně duralu. Přistávací klapky má mezi křídélky a trupem. Letadlo má samonosné, vodorovné i svislé ocasní plochy, stabilizační plocha je říditelná za letu. Ocasní svislé plochy jsou dvojitě. Podvozek i ostruhové kolečko jsou satahovatelné. Letadlo má 2 vodou

chlazené motory V, nebo dva vzduchem chlazené hvězdicové motory po 700 až 1200 ks a třídílnou, za letu stavitelnou kovovou vrtuli. Je vyzbrojeno 1 vestavěným a jedním pohyblivým kulometem. Kromě toho má na palubě až 1.000 kg pum. Jeho nejvyšší rychlost je 500 km za hod. a může letět až ve výšce 9.000 metrů. Akční rádius má 2.500 km. Na palubě je místo pro 3 muže.

**Válečné dětství a mládí (1939–1945)
v literatuře a publicistice**

Jana Čeňková (ed.)

Recenzovali:

PhDr. Petr Bednařík, Ph.D.

doc. PhDr. Vlasta Řeřichová, CSc.

doc. Mgr. Jaroslav Provazník

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2016

© Jana Čeňková (ed.), 2016

Fotografie z archivu Ivy Procházkové a Martina Vopěnky

ISBN 978-80-246-3413-5

ISBN 978-80-246-3502-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva (<i>Jana Čeňková</i>)	7
1. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě a jeho ovlivňování dětské četby (<i>Milena Šubrtová</i>)	9
2. Mladý hlasatel jako nástroj nacistické propagandy pro děti a mládež (<i>Pavel Suk</i>)	27
3. Literatura v ohrožení. Čeští nakladatelé za druhé republiky a okupace (<i>Jan Halada</i>)	46
4. Trojice historických próz z období Protektorátu Čechy a Morava (<i>Ester Nováková</i>)	57
5. Román Františka Křeliny <i>Můj otec kapitán</i> jako obraz života za okupace (<i>Luisa Nováková</i>)	66
6. Obraz válečného dětství v literární tvorbě Zdeňky Bezděkové (<i>Jaroslav Toman</i>)	74
7. Válečné útky z pohledu chlapeckých hrdinů. Dva autoři Jan Procházka a Uri Orlev a dva romány (<i>Ať žije republika</i> a <i>Běž, chlapče, běž</i>) (<i>Jana Čeňková</i>)	84
8. Dětství jako pramen inspirace pro literární fikci i zdroj vzpomínek na 2. světovou válku. Na příkladu děl německy psané literatury nejen pro děti a mládež (<i>Tamara Bučková</i>)	100
9. Bojovníci perem, potápěči? Obraz druhé světové války v nizozemských (nejen) obrázkových knihách (<i>Eva Brázdová Toufarová</i>)	127
10. Reflexia druhej svetovej vojny v obnovenom časopise Slniečko (po roku 1969) (<i>Žuzana Stanislavová</i>)	145
11. Deníková tvorba mladých ve stínu holokaustu (<i>Radek Malý</i>)	164
12. Dítě a válka v memoárech (<i>Jarmila Sulovská</i>)	172
13. Válečné prózy s tematikou holokaustu (<i>Perličky dětství; O chlapci, který se nestal číslem</i>) (<i>Petra Bubeníčková</i>)	182

14. Chlapec v pruho vaném pyžamu – odkaz minulosti dnešku (<i>Milan Polák</i>)	193
15. Literární obraz období druhé světové války v dnešních čítankách (<i>Jitka Žitková</i>)	210
Obrazová příloha	225
Summary	231
Poděkování	236
Kolektiv autorů	237

Předmluva

Jana Čeňková

Kolektivní monografie *Válečné dětství a mládí (1939–1945) v literatuře a publicistice* představuje studie autorů z českých, moravských a slovenských univerzit. Vznik publikace souvisí s uplynulým sedmdesátiletým výročím od konce druhé světové války, které bylo příležitostí k novým zkoumáním dobového literárního života, k hlubším analýzám a interpretacím literárních děl a časopisů a v neposlední řadě i k reflexím ohlasů na válku a holocaust v literatuře pro děti a mládež od válečných let do současnosti. Vedle snahy oprostít pohled na dobovou publicistiku a literární tvorbu od ideologických schémat, která se navrhovala v průběhu poúnorové doby v Československu, bylo hlavním cílem monografie zachytit válečnou minulost v literatuře a publicistice pro děti a mládež živým receptivním pohledem.

Podnět pro tuto práci vzešel ze zájmu odborníků na oblast písemnictví pro děti a mládež během odborného semináře v Krajské vědecké knihovně v Liberci v předloňském roce. Její vydání pak inicioval Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK.

Jednotliví autoři se zaměřili ve svých studiích na nadčasovou válečnou propagandu v nakladatelské a časopisecké produkci a v nakladatelském životě za okupace, což bylo dosud opomíjeným tématem v historii české literatury pro děti a mládež. Vzhledem k dlouhodobému společně synchronizovanému vývoji české a slovenské literatury obohacuje monografii rovněž kapitola věnovaná tematizaci druhé světové války ve slovenském časopise *Slniečko* po roce 1969. Jádrom monografie tvoří literární a didaktické interpretace klasických i současných děl české a světové literatury s válečnou tematikou (František Křelina, Zdeňka Bezděková, Jan Procházka, Věra Gissingová, John Boyne, Miriam Presslerová, Renate Welschová, Uri Orlev aj.). Válečné dětství a mládí je v některých kapitolách zpřesňováno prostřednictvím deníkové a memoárové lite-

ratury, která se váže k holokaustu. Mnohá z těchto děl byla edičně či v překladech zpřístupněna nedávno a představují unikátní materiál na pomezí literatury a dokumentu.

1. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě a jeho ovlivňování dětské četby

Milena Šubrtová

Literatura pro děti a mládež, jako důležitý nástroj formování mladé generace, podléhala pochopitelně v protektorátním období cenzuře i propagandistickému tlaku. Odpověď na otázku, jak vypadalo propagandistické úsilí v této oblasti, může alespoň částečně poskytnout zevrubnější pohled na literární a časopiseckou produkci vydávanou pod hlavičkou Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě.

Problematika převýchovy české mládeže v nacistickém duchu začala nabývat konkrétních obrysů na jaře roku 1942 a vyústila v založení Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Pokyny pro jeho ustavení zaslal oficiálně Reinhard Heydrich dne 30. dubna 1942 ministru Emanuelu Moravcovi, zřízeno bylo 29. května 1942 vládním nařízením a oficiálně zahájilo činnost až 13. března 1943. Jeho úkolem bylo působit na mládež ve věku od 10 do 18 let, a to prostřednictvím povinné registrace spolků sdružujících do té doby mládež a zavedením tzv. povinné služby mládeže, sestávající z cvičení, pořadových úkonů a duchovního školení (prováděných dvě hodiny týdně). Pro kuratorní potřeby vzniklo hned několik metodických časopisů, které se obracely k instruktorům (např. *Náš směr*, *Služba domoviny*, *Vzorný roj*, *Výcvikové směrnice ŽZ*, *Vzdělávací služba*), širší dopad pak měly časopisy určené přímo dětem a mládeži – *Žteč*, *Správný kluk* a *Dívčí svět*.

Časopis *Žteč* s příznačným podtitulem *List nové generace* vycházel od 1. října 1942 jako čtrnáctideník. Symbolický název odkazoval k vyvrcholení útoku, k bojovému vítězství. V redigování časopisu se postupně vystřídali Vladimír Dejmek, Jan Žižka, Evžen Rejmánek, R. Nevažil a Mirko Potužník.¹ Redakce zprvu sídlila ve Valdštyňské ulici č. 12,

1 Vladimír Dejmek byl šéfredaktorem časopisu od prvního ročníku do 13. čísla 2. ročníku, poté ho vystřídal Jan Žižka, s nímž od 7. čísla 3. ročníku do 10. čísla 3. ročníku jako odpovědný redaktor působil Evžen Rejmánek. Pak za sportovní stránky a redakci odpovídal Rudolf

později na Senovážném náměstí č. 24 a konečně na Václavském náměstí č. 36, kde dříve byla pouze administrace redakce.

První číslo *Žteče* otevřel úvodník Emanuela Moravce, který byl jako ministr školství zároveň předsedou Kuratoria, v němž čtenáře oslovuje coby „mladé přátele, kamarády a kamarádky“. Rozvíjel myšlenku o tom, že „život je jen obětováním a v tom je jeho krása a velikost“, a v této souvislosti připomínal hrdinství „mládeže bratrského národa německého“ a nutnost překonat „sebevražedný egoismus národa“.² Počáteční čísla prvního ročníku plnila především propagandistické úkoly a zaštiťovala se přitom odkazem na českou historii a národní tradice, které však podrobila účelové dezinterpretaci. Emanuel Vajtauer se v článku *Obrat v osudech národa* odvolává ve své oslavě nacionálního socialismu na paralelu s českou kronikou mnicha Kristiána a její pasáží o tom, jak Bořivoj přijal od Metoděje křest: „To, co tehdy bylo křesťanství, to je dnes nacionální socialismus. Jako křesťanství zvedlo duši nad hmotu, tak nacionální socialismus staví nad hmotu ducha.“³ Obdobně Jan Nepomuk Pipota v článku *Minulost a zkáza v českých dějinách* hodnotí založení Karlovy univerzity jako výraz začlenění do Říše a viní český národ z toho, že svými chybami zavinil současný úpadek univerzity. Význam národního obrození pak spatřuje v tom, že se Němci a Češi vypořádali s „falešným nánosem francouzské pakultury“.⁴

Časopis většinou zahajovaly úvodníky Františka Teunera, generálního referenta Kuratoria, v nichž vybízel mládež k zapojení se do kuratorních aktivit, a sledoval jednoznačně proněmecké převýchovné cíle.⁵ V kompozici časopisu byl uplatňován nikoliv přírodní, ale politický kalendář. Postupně se profilovaly pravidelné rubriky, v nichž převažovaly příspěvky reportážního charakteru (*Co se děje ve světě a u nás doma*, *Mladí a doba*), propagace dobových kampaní například ke spoření vkladní knížkou či sběru obilných klasů (*Život a práce*). Rovněž rubrika *Mladý Čech píše domů z Říše* plnila především propagandistický záměr. Svě místo měla v časopise rubrika *Sport*, související s tělovýchovnou orientací Kuratoria.

Jedna stránka byla věnována dívkám (*Děvčata se hlásí*). Přinášela především úvahové články zamýšlející se nad postavením a posláním mladé

Nevažil. Od 23. čísla 3. ročníku časopis neuváděl šéfredaktora a odpovědným redaktorem byl Mirko Potužník. Křestní jména jsou uvedena ve znění, v jakém byla publikována v tiráži.

2 Viz Moravec, Emanuel, 1942. *Žteč*, roč. 1, č. 1, s. 1.

3 Vajtauer, Emanuel, 1942. *Obrat v osudech národa*. *Žteč*, roč. 1, č. 1, s. 3.

4 Pipota, Jan Nepomuk, 1942. *Minulost a zkáza v českých dějinách*. *Žteč*, roč. 1, č. 1, s. 7.

5 Viz například jeho výzvu ve 3. čísle 1. ročníku, aby česká mládež využila velkokorysé nabídky studovat na německých univerzitách.

ženy v nové společnosti, zřídka pak krátké prózy. Nejčastější byly texty s formativní funkcí, v nichž byl vyjádřen požadavek na výchovu nové generace dívek a za vzor bylo kladeno hrdinské počinání německých žen ve zdravotnictví či armádě. Nový ideál české dívky, který zformulovala Ludmila Valášková, by byl – nebýt důrazu na kázeň a podřízení se novému řádu – obecně akceptovatelný: „(...) dívka přirozeně krásná, zdravá tělem i duchem, pevného charakteru, lehce řešící problémy všedního života a s jasným pohledem do budoucnosti. (...) Ne mluvit, ne debatovat ani kritisovat, ale žítí podle nového řádu v mravnosti, kázní a kamarádství. Jen tím způsobem zajistíme svému národu čestné místo v Říši německé.“⁶ Nebýt závěrečného konkretizačního dodatku, takto profilovaná charakteristika mladé dívky s důrazem na kázeň a kolektivní disciplinovanost by obstála i v literatuře z 50. let 20. století. Řada příspěvků akcentovala roli dívek v procesu sjednocování českého a německého národa. V povídce Jaroslava Drápaly *Ta panenka má hezké modré oči* si česká dívka při hře spontánně porozumí s německým děvčetem a podobně k sobě naleznou cestu i jejich matky.⁷ Četné byly rovněž texty pranýřující a ironizující dívčí marnivost a módní trendy.

Pravidelnými přispěvatelkami dívčí stránky byly Slávka Fenclová, Ludmila Valášková, B. Šlapetová a Květa Krůtová. Po založení časopisu *Dívčí svět*, jenž vycházel se čtrnáctidenní periodicitou od poloviny července roku 1943 do září 1944, se dívčí rubrika ze *Zteče* vytratila a na jeho stránky se vrátila až ve druhé polovině roku 1944. Obsahová skladba *Dívčího světa*, který redigovala Květa Černá, vycházela z podobného modelu jako rubrika pro dívky ve *Zteči*. Čtenářkám byly předkládány exemplární příběhy dívek pracujících v totálním nasazení v Německu, návody k drobným rukodělným výrobkům a kaleidoskop zpráv o kuratorních aktivitách. Propagovány byly zejména sociální kampaně, například Šijeme panenky, Šijeme pro nejmenší, Pomáháme maminkám. Časopis odrážel dobové genderové stereotypy, a to i ztvárněním obálky, kde na fotografii většinou figurovala nějaká dívka věnující se činností vnímaným jako typicky ženským (např. vaření, šití, čištění bot).

Recenze, úvahy o umění, poezii a drobnou prózu přinášela ve *Zteči* rubrika *Mladí v kultuře*. Často se v ní objevovaly články ironicky útočící na moderní umění, které nerespektuje doslovný realismus. V povídce O. Jarmila *Malíř*⁸ se tvůrce kubistického dvojportrétu promění i se svou partnerkou v děsivou zrůdu ze svého vlastního plátna a pokorně pak

6 Valášková, Ludmila, 1942. *Zteč*, roč. 1, č. 4, s. 8.

7 Drápala, Jaroslav, 1943. *Ta panenka má hezké modré oči*. *Zteč*, roč. 2, č. 13, s. 4.

8 Jarmil, O., 1942. *Malíř*. *Zteč*, roč. 1, č. 3, s. 5.

obraz přemaluje, aby se mu vrátila zpět lidská podoba. V kulturní rubrice *Žteče* byl oddíl *Hovory o knihách* (nesignovaný, patrně redakční práce), kde se uváděly stručné anotace nově vydaných knih, a to nejen z oblasti literatury pro děti a mládež. Nejčastěji šlo o tituly z produkce Orbisu a nakladatelství Melantrich. Takto byla propagována například kniha Emanuela Vajtauera *Od horníka k novináři* o kolaborantském žurnalistovi Karlu Lažnovském.

Zveřejňovaná poezie se vyznačovala schematismem formálním i obsahovým. Oslava dělníka coby bojovníka za lepší budoucnost, jehož pracovní stejnokroj splývá s uniformou a který se připojuje ke kolektivnímu úsilí, je nerozlišitelná od poezie vznikající na společenskou zakázku v 50. letech 20. století. Vladimír Thiele v básni *Chrást ohně* oslavuje dělnickou práci verši „Zde chorál práce přivítá tě hlučně/ by tajemství ti zjevil o všech bojích/ ve kterých vítězství jde nerozlučně/ s hrdiny ve pracovních stejnokrojích.“⁹ Apoteózou poslušného dělníka, nepochybujícího a věřícího v novou budoucnost, je například báseň Arne Nového *Z ocele*: „Jak rozkaz nad vlnou/ zachví se nový čas, / až světlo vzplane tmou/ jak žhavý plamen v nás. // Pak stopou neměnnou/ v pochodu semknuti/ hráz nová půjdeme/ z ocele ukuti.“¹⁰ Poezie byla otiskována na stránkách *Žteče* spíše příležitostně, což evidentně souviselo s nedostatkem původní tvorby vhodné pro tyto účely. Dokládá to například stránka *Meč a lyra*, která ve *Žteči* z roku 1944 zachycuje obraz německého bojovníka „v poesii nové i starší“ výhradně německých autorů (Helmuth Overdisch, Rudolf B. Binding aj.).

Ve snaze zatraktivnit časopis pro předpokládané recipienty se již od konce prvního ročníku vynořují na jeho stránkách i křížovky, šachové partie, rébusy k luštění a především krátké dobrodružné povídky. Počínaje druhým ročníkem v časopise vycházela četba na pokračování – dobový německý bestseller o německém válečném hrdinovi, kapitánu Güntherovi Prienovi, *Prien útočí* od Wolfganga Franka, který byl v Německu vydán roku 1942. Tato volba byla motivována nejenom propagandistickými zřeteli, ale vypovídá o zjevném nedostatku pravidelných příspěvatelů z řad českých autorů. Redakce se pokusila získat ke spolupráci Jaroslava Foglara. Foglar poprvé vystupuje na stránkách *Žteče* ve 4. čísle prvního ročníku v listopadu 1942 s povídkou *Vteřiny hrůzy* o zrodu přátelství dvou pokrývačských učňů. Autor do časopisu přispěl v témže ročníku ještě povídkami *Pes Žulína*¹¹ o věrném psu, který zachrání život svému dětskému

9 Thiele, Vladimír, 1942. Chrást ohně. *Žteč*, roč. 1, č. 3, s. 4.

10 Nový, Arne, 1942. Z ocele. *Žteč*, roč. 1, č. 4, s. 4.

11 J. F. (= Foglar, Jaroslav), 1942. Pes Žulína. *Žteč*, roč. 1, č. 5, s. 7.

pánovi, a *Ohnivé dobrodružství*¹², v němž se chlapci dokáží přiznat k hloupé klukovině (rozdělávání ohně ve volné přírodě), jež mohla přerůst v tragédii. Šlo o drobné texty didaktizujícího charakteru, vyzdvihující ve foglarovském duchu hodnoty přátelské soudržnosti a chlapecké cti.

Jaroslav Foglar byl avizován i jako redaktor nového časopisu pro chlapce ve věku od 10 do 14 let *Správný kluk*, jehož první číslo vyšlo 7. července 1943. *Zteč* poté uveřejňovala pouze výjimečně příspěvky beletristického charakteru a přinášela více reportážních a zpravodajských článků.

Časopis *Správný kluk* měl podtitul Časopis radostného mládí a vycházel jako čtrnáctideník. Vedoucím a odpovědným redaktorem byl mladý žurnalista bez zkušeností s redakční prací František Smrček. Ve druhém ročníku je jako zastupující redaktor uveden Jindra Turoň.

Hned v prvním čísle nového periodika byl vymezen ideální adresát v článku *Dopis českým chlapcům*, který byl podepsán Váš „Správný kluk“: „Na plakátech a konečně i na tomto obrázku vidíte usmívajícího se chlapce s lopatou a hráběmi na rameni. To není žádný krasavec, ale docela obyčejný kluk. Zdůrazňuje, že každý chlapec patří do řad mládeže a že každý chlapec má právo na to, být užitečným a šťastně vypadat. Usmívající se prostý chlapec s lopatou a hráběmi na ramenu, to je jasný symbol pro každého správného kluka: Já jsem řádný kluk, umím pracovat a umím se i šťastně a upřímně smát.“¹³ Tato vágní charakteristika, zakládající se na propojení užitečné práce s pocitem štěstí, koresponduje i s modelováním chlapeckého ideálu cestou negativního vymezování se vůči tramskému hnutí s „bizarní a zvrácenou zálibu v exotičnosti“, „potápkám – hastrošům“ a milovníkům swingu, které se objevilo na stránkách *Zteče*.

Časopis *Správný kluk* vzniknul pro potřeby tzv. povinné služby mládeže. Jeho orientace na chlapecké čtenáře souvisela s tím, že Kuratorium sdružovalo více chlapců než dívek, které nebyly natolik zapojeny do mládežnických spolků, jež se staly základem organizační struktury Kuratoria.¹⁴ Tomu byl podřízen literární program časopisu, který obsahoval především reportáže a články propagující povinnou službu mládeže či aktivity mládežnického hnutí v Evropě, dále byly otiskovány drobné prózy. Časopis byl strukturován pravidelnými rubrikami, které se snažily vycházet vstříc čtenářským potřebám chlapců a plnily zejména zábavnou a relaxační funkci: rubrika *Luštěte si s námi* obsahovala zábavné úkoly,

12 Fgr. (= Foglar, Jaroslav), 1942. *Ohnivé dobrodružství*. *Zteč*, roč. 1, č. 6, s. 7.

13 *Správný kluk*, roč. 1, č. 1, s. 1.

14 Srov. Jelínek, Tomáš, 2007. Organizace Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě v Praze. In: *Evropská velkoměsta za druhé světové války: každodennost okupovaného velkoměsta*. Praha 1939–1945 v evropském srovnání. Praha: Scriptorium, s. 417–426.

Domácí dílna přinášela návody na jednoduché výrobky (např. jak vyrobit drobnohled), anekdoty se objevovaly v *Správný kluk se směje* a vlastní literární tvorbu čtenářů přetiskovala rubrika *Co jsme si napsali sami*.

Největším lákadlem pro chlapecké čtenáře byl však vstup Jaroslava Foglara na stránky časopisu. Foglar se jako externí spolupracovník redakce zapojuje od druhého čísla prvního ročníku, kde epizodou Štika a Permoníček pomáhají zachránit míč, s ilustracemi Mirko Čermáka, otevírá příběhy chlapecké party *Svorní gambušini*. Propaguje zde zároveň čtenářské kroužky *Správného kluka* a také povinnou službu mládeže. Čtenářské kroužky *Správného kluka* vycházely z osvědčeného modelu, který Jaroslav Foglar začal rozvíjet ve čtenářských klubech časopisu *Mladý hlasatel* od 8. května 1937. Tehdy redakce *Mladého hlasatele* zaznamenala během několika týdnů téměř tři stovky založených klubů. Časopis byl naposledy vydán a distribuován 17. května 1941, v té době redakce evidovala 24 600 registrovaných klubů. Kuratorium chtělo tento potenciál využít pro své propagandistické záměry a poskytlo Foglarovi prostor na stránkách *Správného kluka*.

Jaroslav Foglar začal ve čtenářských kroužcích *Správného kluka* uplatňovat nápady a náměty, které souzněly s jeho skautskými ideály a aktivitami; chlapecké čtenáře například vyzýval k lovu bobříků. Foglar jinak ve *Správném klukovi* s výjimkou zveřejněné povídky z tichomořských ostrovů *Nyam, nejlepší z dobrých* žádné vlastní práce nepublikoval. V prvním a druhém ročníku časopisu vycházel na pokračování román Karla Bureše¹⁵ *Kožený míč ze sportovního prostředí*; knižního vydání se dočkal v roce 1947. Redakce tak získala dalšího externistu spjatého s *Mladým hlasatelem*.

Časopis *Správný kluk* se vůči předválečným českým časopisům pro děti a mládež kriticky vymezoval s poukazem na výjimečnost doby, které nestačí jenom oddechová funkce časopisu, ale potřebuje své čtenáře aktivizovat: „Správný kluk vás učí plně povinnosti! Učí vás všemu, co znamená průpravu k životu!“¹⁶ „Desatero“ zásad čtenářských kroužků

15 Karel Bureš (1909–2000) působil jako sportovní redaktor. V letech 1938–1941 se spolu s Jaroslavem Foglarem podíleli na utváření podoby populárního časopisu *Mladý hlasatel* a po válce ve spolupráci pokračovali při vydávání časopisu *Vpřed*. Po únoru 1948 začíná díky vstupu do KSČ Bureš budovat kariéru (je např. vedoucím sportovní redakce ČTK) a stává se spolupracovníkem StB. Viz Zachariáš, Jiří, 2005. *Soudní proces s tzv. ilegálním ústředím Junáka aneb Karel Průcha a spol.* (1952). Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; Stegbauer, Jiří, 2007. Doslov. A co my, tvé děti, Jestřábe? In Zachariáš, Jiří, 2007. *Stoletý hoch od Bobří řeky*. Praha: Nakladatelství Ostrov, s. 389.

16 Smrček, František, 1944. Velká prázdninová soutěž *Správného kluka*. *Správný kluk*, roč. 2, č. 15, s. 11.

Správného kluka sice do značné míry kopírovalo kodex Junáka, jak si povšimnul například Jan Špringl, přesto je zde jeden podstatný rozdíl. Na přední místo totiž *Správný kluk* klade poslušnost, která je chápána v souvislosti s ochotou podřídit se zkušenějším autoritám, jež je třeba hledat i mimo přirozený rodinný okruh: „1. Mám rád své rodiče a vedoucí. 2. Jsem poslušný, rád se podřídím zkušenějšímu.“¹⁷ Zásady propagované čtenářskými kroužky tak důrazem na respektování autority starších a zkušenějších (mimo rodinný okruh) mohly ve výsledku napomáhat uskutečnění propagandistických cílů. „Víme, že všichni Češi mají pracovat pro jediný cíl, který určí odpovědní vedoucí českého národa.“ píše se na stránkách *Správného kluka* v roce 1944.¹⁸ Jejich manipulativnost vyvstává teprve v historickém kontextu.

Od 3. čísla druhého ročníku Foglarovo jméno ze čtenářských kroužků mizí a obsah rubriky nabývá nezakrytě propagandistického charakteru. Foglarovo krátké působení se však neminulo s očekávaným účinkem. Podle Miloše Zapletala (2007, s. 228–229) se na Foglarovu výzvu během prvních šesti měsíců zaregistrovalo 4000 čtenářských kroužků, pravděpodobně někdejších klubů *Mladého hlasatele*. Redakce si byla vědoma, že v tomto případě se jim indoktrinace nacistickou ideologií nepodaří, a tak spolupráci s Foglarem sama raději ukončila a dala aktivitám čtenářských kroužků jasnou náplň.¹⁹ Schůzky čtenářských kroužků mají být od Foglarova odchodu připravovány přesně podle obsahu *Správného kluka*, s využitím propagandistických článků a s jejich předepsanou interpretací. *Svorní gambusíni* na zadní stránce jsou od 4. čísla druhého ročníku vystřídáni příběhem venkovského chlapce *Malý uličník V. Vody* s ilustracemi M. Čermáka. Tento seriál je posléze nahrazen příhodami o osmičlenném vzorném kroužku *Správného kluka* s názvem *Lví srdce*, k nimž psal scénář František Smrček a kreslil jej Bohumír (Marko) Čermák. Seriál se pokoušel využít chlapecké touhy po dobrodružství ke sledování propagandistických záměrů a ukázat pozitivní roli povinné služby probíhající v kuratorních organizacích (v jedné z epizod například zachrání vzorný účastník povinné služby tonoucího před jistou smrtí jenom díky výcviku, který v ní získal).

Prozaickou tvorbou, většinou dobrodružnými povídkami či povídkami ze školního prostředí, do časopisu přispíval dále například Karel

17 Srov. Nesignováno, 1944. Čím se řídí správný kluk. *Správný kluk*, roč. 2, č. 13, s. 1.

18 Tamtéž.

19 Štefan Švec uvádí, že k rozvázání spolupráce s Foglarem došlo po stížnosti neznámého regionálního tajemníka Kuratoria na činnost jednoho z klubů. Viz Švec, Štefan, 2014. Česky psané časopisy pro děti (1850–1989). Praha: Karolinum – Národní muzeum.

Hadrbolec, Sláva Štochl (proza *Dravá peřej* z vodáckého prostředí, která vycházela na pokračování), Jaroslav Drápala, Jaroslav Novák, Stanislav Oborský. Přetiskovány byly rovněž překlady německé prózy s válečnou tematikou.

Časopis se od druhého ročníku výrazněji politizoval. Celé osmé číslo z 19. dubna 1944 bylo věnováno oslavám 55. narozenin Adolfa Hitlera. Začalo přibývat článků s aktuálními zprávami o válečném dění, což ovšem souviselo i s tím, že se bojové akce bezprostředně dotkly rovněž našeho území (například bombardování Prahy 14. února 1945 a odstraňování jeho tragických následků). V pátém čísle ze 7. března 1945 byl na zadní stránce namísto kresleného seriálu otisknut návod s kresbou Vladimíra Stárka, jak se chovat při náletu. Poslední číslo časopisu vyšlo 4. dubna 1945.

Kuratorium se pokoušelo působit na mládež i prostřednictvím vlastní edice *Knihovna pro mládež*. Šlo o sešitovou edici, která přebírala tituly berlínského nakladatelství Steiniger. To vydávalo tři sešitové ediční řady určené mládeži: *Kriegsbücherei der deutschen Jugend* (vydávaná v letech 1939–1943 v týdenním intervalu; poté byla pro problémy s nedostatkem papíru vydávání v Německu zastavena, publikováno celkem 156 číslovaných svazků a 14 nečíslovaných svazků), *Erlebnis-Bücherei* (1940–1944 vydáno 105 číslovaných svazků) a *Kolonialbücherei* (v letech 1940–1942 vydáno 88 číslovaných svazků). Z prvních dvou edičních řad byly přebírány tituly do české edice *Knihovna pro mládež* (děj příběhů z ediční řady *Kolonialbücherei* byl situován do německých kolonií v období od 80. let 19. století do konce první světové války a patrně pro tuto časovou i tematickou odtažitost nebyly do české ediční řady zařazeny). Číslované sešity o rozměrech 15 × 21 cm a rozsahu 25 až 35 stran vycházely u nás se čtrnáctidenní periodicitou, v období od ledna 1943 do roku 1944 se ke čtenářům dostalo 42 svazků. Dočkaly se i souborných vydání: např. svazky od čísla 1 do čísla 10 pod názvem *Hrdinství, odvaha, kamarádství* (1943), svazky 11 až 20 v publikaci *Statečnost, dobrodružství, objevy* (1943), svazky 31 až 40 jako *Vojáci, objevitelé, lovci* (1944). Kromě kolorované ilustrace na obálce se nacházely černobílé ilustrace i v textu, všechny byly přebírány z německých vydání. Na ilustracích, které měly realisticky popisný charakter, se nejčastěji podíleli Hans O. Wendt, Walter Platnikow, Fritz Weber, M. Ludwig, Alexander Pietà, Heinz Matthies, Adolf Bock a Wilhelm Baitz. Autory textů byli většinou váleční zpravodajové nebo rutinní autoři dobrodružné četby, jejich jména se ani neobjevovala na obálce. V tiráži scházelo jméno překladatele a důsledně bylo uváděno, že

knížky vydává nakladatelství Orbis pro Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě²⁰. Otázkou rovněž zůstává, kdo za českou edici koncepčně a redakčně zodpovídal, kdo a podle jakého klíče se podílel na výběru titulů k přeložení (v Německu vzhledem k týdenní periodicitě vyšlo v obou edičních řadách téměř šestinásobné množství titulů oproti českým překladům).

Problematika četby mládeže byla pochopitelně v centru pozornosti Kuratoria, jehož rozvíjející se aktivity spadaly do druhého období okupace, které podle Tomáše Pasáka bylo „syntézou politického extremismu, protinárodního nacionalismu, avanturismu skloubeného se státoprávními změnami okupační doby a nacionálně socialistickou, velkoněmeckou ideologií.“ (Pasák 1998, s. 349). Edice *Knihovna pro mládež* se sice navenek vymezovala vůči Rodokapsům, které odmítala jako škodlivý brak a zároveň jako projev amerikanizace kultury, v mnohém se jim však podobala. Sešitová edice bez pevných desek na nejlevnějším papíru s realisticky pojatými ilustracemi bojových scén na obálce vzbuzovala očekávání dobrodružné četby. Na tomto momentu čtenářského očekávání a prekonceptu byl vystavěn i článek, kterým byla propagována ve *Žteči*. Jan Svoboda se v něm zdánlivě nostalgicky ohlíží za dobrodružnou četbou mládeže. Uvažuje nad tím, co bylo pro něj i jeho vrstevníky na mayovkách, buffalobilkách, tomsharkovkách a Rodokapsech tak přitažlivého: „Po delší debatě jsme se shodli na tom, že to byly právě činy těch mužů, jedinců, neznajících bázně a odhodlaných ke každému sebeobětování, které jsme povýšili na ideály svých klukovských let. Nešlo nám o to, že to byl Vinetou, že to byl Old Shatterhand, Tom Shark, Sherlock Holmes a jiní. Ne – my viděli jen jejich skutky. A kdybychom byli dostali místo těch knížek, lákajících nás cizokrajnou krásou a neznámými kroji, něco jiného, vyzvedajícího krátkými slovy a dobrodružně tyto ideály pravého mužství, nebyli bychom se sháněli po těch sešitech, které nám naši rodiče i učitelé vyčítali. Ovšem na to, dát naší touze něco hodnotnějšího a trvalejšího – nebo pod vlivem židovských obchodníků – nepřišel a nechtěl přijít nikdo.“²¹ Svobodův článek ústí v pointu spočívající v přistižení čtrnáctiletého chlapce plně zabraného do četby dobrodružného sešitu, z níž se jen nerad nechává vyrušit. Touto četbou je právě čerstvě vydaný druhý svazek nové edice *Knihovna pro mládež*.

20 Nakladatelství Orbis spadalo od konce roku 1939 pod řízení Skupiny tisk kulturně-politického oddělení Úřadu říšského protektora a na činnost nakladatelství mělo vliv i Ministerstvo školství a lidové osvěty v čele s Emanuelem Moravcem.

21 Svoboda, Jan, 1943. Co hochy zajímalo. *Žteč*, roč. 2, č. 3, s. 6.

Na rozdíl od tradiční dobrodružné četby, jež měla vysloveně relaxační funkci, uskutečňovanou prostřednictvím kompenzačních postav, kuratorní edice přinášela příběhy ze současného válečného dění s cílem nabídnout exemplární hrdiny. Nesignovaná upoutávka na edici v časopise *Žteč* konstatuje: „Pokud jde o jejich obsah, je jisto, že především muselo být užito námětů ze současné války, která zaznamenává denně tolik hrdinských činů neznámých jedinců.“²²

Edici otevřel svazek válečného zpravodaje Ernsta Ericha Strassla *Průlom Metaxovou linií*, který měl poněkud netypicky vysloveně reportážní charakter a přinášel zprávu o prolomení řeckého opevnění, jež mělo sloužit Angličanům. Oslavoval, tak jako všechny následující svazky, důvtip a statečnost německých vojáků. Následující *Zákopníci ničí sovětské přisunové spoje* Waltera Menningena již v podrobném líčení vojenské operace, při níž zákopnický prapor likviduje železniční trať, po které se pohybují sovětské transportní vlaky, používají beletristických prostředků. Přímá manipulativnost a patos zaznívají až v závěru, jako odpověď na lítost vyjádřenou nad smrtí zabitého německého vojáka: „Ano, škoda každého německého vojáka, který padne v této zlořečené zemi. A přece je každá oběť svatým semenem, které tuto zemi očišťuje od moru bolševismu. Díky Bohu, že jsme 22. června nastoupili. Co by se bylo stalo, kdyby tento bolševický válečný stroj byl jednou napadl Evropu! Evropa, ne, celé lidstvo ani netuší, jakými díky je zavázáno německému vojáku.“²³

Podle zobrazované tematiky lze svazky rozdělit do tří okruhů. Početně nejvíce zastoupenými byly příběhy s válečnou tematikou, které byly přebírány ponejvíce z ediční řady *Kriegsbücherei der deutschen Jugend* (převzato celkem 23 titulů). Zasaženy do konkrétního časoprostoru usilovaly o zachycení důležitých válečných událostí spjatých s úspěchy německého vojska na různých místech, zároveň zde byla zjevná snaha ukázat vypěstlost německé armády v pestrém rozpětí všech jejích složek (příběhy o německých ponorkách, válečných lodích, výzvedných letounech, stíhačích, dělostřelectvu atd.). Některé z nich se odehrávaly ještě za první světové války, například svazek Heinricha Rittera von Düsel *V táboře SidiBishr* (převzato z ediční řady *Erlebnis-Bücherei*) líčil osudy německých důstojníků zajatých na palestinské frontě; většina z nich se však vztahovala k aktuálnímu válečnému dění. Voják německého wehrmachtu se stává příkladem hodným následování; s výjimkou absolutní oddanosti ideím německého nacionálního socialismu byly v jeho obrazu

22 Viz *Žteč*, 1943, roč. 2, č. 10, s. 4.

23 Menningen, Walter, 1943. *Zákopníci ničí sovětské přisunové spoje*. Praha: Orbis, s. 24.

vyzvedávány vlastnosti a hodnoty, s nimiž nebylo těžké se ztotožnit: odvaha, obětavost, kamarádství. Vedle mladých prostých vojáků se často objevovaly otcovské postavy zkušených důstojníků a prostřednictvím jejich promluvy byla konstruována či potvrzována přímá charakteristika statečných mladých vojáků, předkládaných mládeži jako vzor. Úspěšnost jejich anabáze (ať už ji přežijí, či padnou) a pevnost jejich válečné morálky pak byla v příbězích stvrzena válečným vyznamenáním.

Druhou skupinu tvořily příběhy kombinující prvky cestopisné a dobrodružné literatury, přejímané z ediční řady *Erlebnis-Bücherei*. Jejich hrdiny byli nejčastěji němečtí odborníci, kteří v daleké cizině usilovně pracují pro dobro své vlasti. Pobyt v cizině je rovněž příležitostí, jak ukázat německou nadřazenost a ušlechtilost ve srovnání s ostatními národy. V příběhu Felixe Beielsteina *Hledáme naftu* se dvojice německých geologů ocitá v Rumunsku po první světové válce, kde hledají petrolejová ložiska. Francouzští, belgičtí a kanadští naftaři, s nimiž se setkávají, jsou popisováni jako nesnesitelně hluční a panovační, Angličané povýšeně dávají najevo vítězství ve světové válce. Oba Němci si uvědomí při hájení národní cti své upřímné vlastenectví a nálezy, dosud prodávané s cílem co nejvíce utržit, začnou od této chvíle přenechávat výhradně Německu. Ve vlastivědném dodatku o strategickém významu rumunské ropy se objevují spekulace o plánech nepřátelských mocností načerpat do naftových sond v Rumunsku cementovou směs, aby se staly nepoužitelnými pro Německo.

Třetí, početně nejslabší okruh zastupovaly příběhy životopisného charakteru. I zde se pozornost soustředila především na německé (či alespoň Německu nakloněné) osobnosti, a to zejména z řad vědců a objevitelů. Jejich cesta za úspěchem, pochopitelně ve prospěch Německa, byla zachycována od učednických let až k triumfálnímu úspěchu (např. životopis chemika *Tajemství zkumavek a křivulí. Ze života Justa von Liebiga*, jehož autorem byl Johannes Sigleuer). Četné byly i povídky rozvíjející tzv. spiklenecké teorie, podle nichž se Němci často stávali obětí intrik jiných nečestných národů. Ingeborg Schumann v povídce *Ukradený vynález: historie Resslerova lodního šroubu* (1944) propléta snůšku pověr se špiónážní historikou o tom, jak Angličané pomocí vyzvědače zcizili nákresy lodního šroubu.

Čtenářský zájem o edici je dnes obtížné zhodnotit. Podle Lukáše Bee-
ra odezva na Knihovnu pro mládež zaznamenala „vskutku neobyčejný úspěch a nabírala překvapujících rozměrů“ (2014, s. 340), což přisuzuje tomu, že se orientovala na nejmladší ročníky, které spadaly do péče Kuratoria, a tím také s určitým úspěchem v zárodcích začala ovlivňovat

smýšlení generace, od jejíž převýchovy si tehdejší řád sliboval nejlepší výsledky. „Průběh války a s tím spojená, čím dál se zhoršující omezení však tyto záměry zmařily.“ (Beer 2014, s. 352) Vyvozuje z toho, že „ideologická výchova Čechů v duchu nacionálního socialismu mohla počítat s nejslibnějším ovocem teprve u dětí a nových generací, které by přišly na svět až po válce“ (Beer 2014, s. 340). Beer uvádí, že původní náklad 10 tisíc exemplářů každého titulu bylo nutné pro zájem čtenářů zvýšit na 120 tisíc (2014, s. 342), je však otázkou, do jaké míry bylo navýšení nákladu komerčním zájmem a do jaké míry zájmem ideologickým.²⁴ Beerovy další závěry o úspěšnosti edice lze snadno zpochybnit, neboť se jednostranně opírají o zprávy uveřejňované v protektorátním tisku (*Pestrý týden*), kuratorních časopisech (*Žteč, Správný kluk*) a o hlášení Sicherheitsdienstu. Je evidentní, že tyto zdroje nemohou skýtat objektivní obraz toho, jak byla edice českou mládeží skutečně přijímána.

Beer dále argumentuje kvantitativně silným zapojením české mládeže do čtenářské soutěže, kterou nakladatelství Orbis vypsal v souvislosti s Knihovnou pro mládež. O soutěži podrobně referovaly kuratorní časopisy. Jeho prvního kola, které se konalo 12. července 1943, se zúčastnilo 5630 dětí; do druhého kola 16. prosince 1943 se zapojil téměř dvojnásobek – 10 046 dětí; ve třetím kole 4. června 1944 počet účastníků stoupl na 10 826. Děti odpovídaly na tři otázky, týkající se jejich názoru na novou edici: které z čísel edice se jim nejvíce líbilo, proč se jim nejvíce líbilo, které další číslo se jim nejlépe líbilo; v posledním kole soutěže se objevila i otázka, která postava na čtenáře nejvíce zapůsobila. Samotné zapojení do soutěže tedy nevyžadovalo obeznámenost s celou edicí – čtenář mohl odpovídat i na základě znalosti dvou svazků, postačovala odpověď v rozsahu sta slov. Soutěž vyhlásilo nakladatelství, nikoliv Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, což mohlo také pozitivně ovlivnit účast, která tak nebyla vázána na členství v žádném z kuratorních spolků. Soutěžilo se o atraktivní ceny, zejména o drahé a pro mnohé děti nedostupné sportovní náčiní a hračky (jízdní kola, vzduchovky, sáňky, vybavení pro lukostřelbu, stavebnice apod.). Nelze tedy vyloučit, že motivací pro účast v soutěži nebyl skutečný čtenářský zájem o samotnou edici, ale spíše touha po věcných odměnách. Jeden z mála čtenářských průzkumů ze 40. let, který probíhal na hlavní venkovské škole na vzorku 136 dětí (z toho 83 chlapců), nepotvrdil čtenářskou přitažlivost edice. V odpovědích respondentů byly jako přečtené uvedeny pouze čtyři tituly

24 Nabízí se paralela s mnohasettisícovými náklady schematické literatury, vydávané po roce 1948 v SNDK, kde výše nákladu ani počet reedic rovněž nekorespondovaly se skutečným čtenářským zájmem o uvedené tituly.